



**Ростислав Григорович ДУБАС,**  
доктор економічних наук, доцент,  
завідувач кафедри менеджменту  
Університету «Україна» (м. Київ),  
dubasr@ukr.net

УДК 634.0.5

## **ПЕРЕДУМОВИ ПЕРЕХОДУ ЛІСОРЕСУРСНОЇ СФЕРИ НА ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

*Запропоновано концептуальні передумови переходу лісоресурсної сфери на засади сталого розвитку. Для цього передбачається, що система управління лісами буде відповідати наведеним положенням теорії системного аналізу, обґрунтовується необхідність створення екологічно орієнтованих кластерів, лісових екополісів і лісовиробничих технопарків, що створить передумови тривалого підтримання балансу економічних, екологічних і соціальних інтересів суспільства. На становлення збалансованого і сталого управління лісоресурсною сферою опосередковано впливає і лісова сертифікація. Крім того, наголошується на ролі наукових знань, які стають ключовим ресурсом сталого розвитку, формування ринкових орієнтирів державної економічної політики у лісовому секторі. Еколого-економічна складова механізму сталого управління лісоресурсною сферою потребує також наявності інформаційно-аналітичних систем, розвитку моніторингу для об'єктивної оцінки лісоресурсного потенціалу та ефективності лісогосподарювання.*

**Ключові слова:** концепція, лісова галузь, лісові ресурси, сталий розвиток, збалансоване лісоористування.

Ринкова система, яка пропонується як аксіома досягнення благополуччя та саморегулювання економіки, в дійсності неадекватна законам природи і не може сама по собі забезпечити реальне зростання економіки кожної країни, обмеженої можливостями її екологічних систем. Подальша глобалізація світової економіки трансформує акценти лісового ринку пропозицій і попиту на сировинні лісоматеріали, постійно збільшуючи значення ринку екологічних і соціальних



властивостей лісу, що змінює регіональні особливості економічного зростання світового лісокористування. Цивілізовані ринкові відносини в секторі природокористування, в т.ч. і в лісоресурсній сфері, можна побудувати лише за активної участі владних структур і державних інститутів. При цьому механізми ринкової економіки повинні стати не самоціллю, а засобом переходу лісоресурсної сфери на засади сталого розвитку.

Для України науково обґрунтовані і найбільш комплексно сформульовані основні принципи досягнення оптимальних екологічних, економічних і соціальних умов сталого розвитку лісового комплексу Є. В. Мішеніним [1, с. 212], які включають максимальне і пріоритетне використання середовищезахисних, середовищеперетворювальних функцій лісових біогеоценозів з позиції національних та міжнародних інтересів; досягнення екологічно орієнтованої (оптимальної) лісистості територій; інтегроване комплексне й ощадливе ресурсне лісокористування; суттєве зниження рівнів та масштабів антропогенного (галузевого і міжгалузевого) впливу на стан лісових екосистем; формування екологічно орієнтованого господарського механізму природокористування й екосистемного управління лісовим господарством; екологічну сертифікацію систем ведення лісового господарства; організацію і ведення моніторингу лісів; розвиток екологічної освіти. Крім того, Б. І. Колісником і О. І. Фурдичком [2; 3] сформульовано основні принципи управління лісами на екосистемному рівні, але комплексного визначення і обґрунтування всіх концептуальних передумов переходу до екологічно збалансованого використання і відтворення лісових ресурсів здійснено не було.

*Метою дослідження є визначення системи передумов щодо переходу лісового господарства на засади сталого розвитку в сфері законодавства, управління, планування, інвентаризації, моніторингу, розбудови інфраструктури, освіти, технологічного розвитку, фінансового забезпечення тощо.*

Життєво необхідний для людства невідворотний перехід лісоресурсної сфери на засади сталого розвитку — питання часу. Тривалість перехідного періоду може варіювати в дуже широкому діапазоні, залежно від змін ситуації у світових масштабах. Але навіть в тому випадку, якщо розвиток подій буде розвиватись у найбільш оптимальному варіанті, без урахування можливих ризиків, сталий розвиток лісової сфери може бути забезпечений не менше, ніж за 80–120 років. На цей відрізок часу повинна орієнтуватись довгострокова концептуальна програма заходів щодо реалізації масштабних завдань, досягнення яких забезпечить сталий розвиток лісоресурсної сфери. Слід відмітити, що в розвинутих країнах світу (США, Німеччина, Швеція, Фінляндія, Австрія) високий рівень ведення лісового господарства був досягнутий за ще триваліший час. Але, з огляду на нову екологічну ситуацію, вони змушені змінити державну політику і вживати заходів щодо екологізації лісокористування і сталого екологічно збалансованого ведення лісового господарства.

Розвиток лісового господарства в рамках лісоресурсної сфери спрямовується на забезпечення сталого управління лісами, збереження і примноження їх ресурсно-екологічного потенціалу, задоволення потреб внутрішнього ринку у високоякісній і конкурентоздатній лісопродукції вітчизняного виробництва, регулювання її експорту-імпорту, підвищення вкладу лісового комплексу в соціально-економічний розвиток країни й окремих регіонів, забезпечення екологічної безпеки і стабільного задоволення суспільних потреб у ресурсах і послугах лісу. Для цього потрібне вирішення комплексу завдань у сфері законодавства, управління, планування, інвентаризації, моніторингу, розбудови інфраструктури, технологічного розвитку, фінансового забезпечення тощо.



Непросте становлення нових економічних відносин в Україні зумовило необхідність розробки Концепції реформування і розвитку лісового господарства, яка мала на меті забезпечення сталого розвитку цієї галузі, подолання суперечностей між екологічними, економічними і соціальними завданнями, підвищення ефективності управління, багатоцільового використання лісових земель, лісових ресурсів та корисних властивостей лісу. Необхідність екологізації лісового господарства зазначена і в Концепції національної екологічної безпеки України на період до 2020 року, у якій передбачається запровадження певної відповідальності в лісоресурсній сфері, гармонічного поєднання державних та ринкових механізмів лісокористування, інституціонального забезпечення оптимізації та відтворення лісових ресурсів на ринкових засадах.

На підставі Концепції реформування і розвитку лісового господарства була опрацьована Стратегія розвитку лісового господарства України на 2010–2015 роки, яка визначала диференційовані завдання на перспективу за такими напрямками: підвищення ефективності управління лісовим господарством; реформування економічної та фінансової системи ведення лісового господарства; удосконалення лісового господарства; основні напрями галузевої науки; участь України у міжнародних процесах із збереження та захисту лісів.

Слід, однак, сказати, що згадані документи не повною мірою враховують усім відому специфіку лісоресурсної сфери — тривалість господарського циклу, яка може досягати 100 і більше років. Тому на першому плані в них передбачено обґрунтування поточних завдань, які Україна поступово реалізує, стратегій їх досягнення, формування організаційних, законодавчих, фінансових інструментів, системи інформаційного забезпечення, здійснення підготовчих організаційно-економічних заходів для створення бази майбутньої практичної реалізації принципів сталого управління лісами в Україні.

Науковцями сформульовано такі принципи управління лісами на екосистемному рівні [4, с. 50; 5, с. 145]:

- збереження біологічного різноманіття;
- підтримання продуктивної здатності лісів;
- підтримання життєстійкості та санітарного благополуччя лісів;
- охорона ґрунтів і водних ресурсів;
- підтримання внеску лісів у глобальний вуглецевий цикл;
- комплексне використання лісів для суспільних потреб;
- забезпечення прибутковості й економічної доцільності експлуатації лісів.

Екосистемний рівень господарювання вимагає переходу на екологічний менеджмент, який забезпечить одночасне досягнення економічних, екологічних і соціальних завдань лісокористування. Отже, необхідною складовою екологізації лісового комплексу для забезпечення екологічно сталого використання і відтворення лісових ресурсів є запровадження екологічного й екосистемного менеджменту лісового господарства.

Першочерговим завданням у реалізації майбутньої Національної стратегії сталого управління розвитком лісоресурсної сфери України повинне бути майбутнє збільшення і використання потенціалу лісоресурсної сфери за рахунок розробки і здійснення довгострокової програми оптимізації найважливішого з об'єктів лісових відносин — лісового фонду України, яка повинна остаточно визначити загальну площу і розміщення лісів на території країни (лісистість окремих регіонів) з урахуванням необхідності її збільшення, формування породного складу і вікової структури лісів, розміщення і площі лісових екосистем особливої охорони, джерела фінансування програми, виконавців і терміни її здійснення, принципи взаємодії з іншими землевласниками щодо виділення земель для лісорозведення. Програма



повинна передбачити забезпечення екологічно орієнтованого ведення лісового господарства та комплексного використання лісових ресурсів з урахуванням ландшафтно-водозбірних принципів, перегляд принципів розподілу лісів за екологічним, функціональним і господарським значенням, стимулювання і забезпечення державної підтримки лісорозведення, створення захисних насаджень і полежахисних лісових смуг.

Перехід лісоресурсної сфери на засади сталого розвитку можливий, якщо реформована система управління буде відповідати основним положенням теорії системного аналізу:

— сумарні результати діяльності в лісоресурсній сфері не будуть оцінюватись на підставі простого додавання результатів усіх складових підсистем (лісовідтворення, лісокористування, лісопереробки, лісової торгівлі) і всіх інститутів цих підсистем, оскільки задовільна робота всієї системи відіграє більш важливу роль, ніж оптимальне функціонування окремих її частин;

— діяльність окремих підсистем буде вважатись не самоціллю, а лише певною ланкою загальної діяльності в лісоресурсній сфері, причому буде забезпечена послідовність і погодженість ланок;

— якщо хоч одна зі згаданих підсистем не буде ефективно функціонувати, не буде ефективним і функціонування всієї лісоресурсної сфери.

Підвищення ефективності взаємодії економічної й екологічної систем у рамках лісоресурсної сфери повинно відбуватись і за рахунок утворення гнучких форм координації та інтеграції спільних дій окремих суб'єктів господарської діяльності, наприклад, екологічно орієнтованих кластерів [6, с. 50] — господарських комплексів, у яких економічні об'єкти пов'язуються в єдині цикли таким чином, щоб процеси господарської діяльності доповнювалися процесами відтворення екосистемних елементів (лісокористування + лісовідтворення). За нашими даними, подібна інтеграція може забезпечити підвищення синергетичних ефектів в еколого-економічній системі на 20–30 %. На далеку перспективу після напрацювання законодавчої бази передбачається еволюційний перехід до еколого-економічних систем більш високого рівня, ніж екологічно орієнтовані кластери, до лісових екополісів і лісовиробничих технопарків. Однією з важливих ознак цих структур стане інтеграційність: для екополісів — об'єднання в єдиний комплекс наукових установ, виробничих і соціальних систем з метою забезпечення соціальних, екологічних та економічних потреб суспільства; для технопарків — об'єднання наукових установ, профільних навчальних закладів та виробничих підприємств й інших підприємницьких і торгових структур із залученням банківських установ, маркетингових, лізингових, страхових компаній, інформаційних центрів, рекламних агентств для поєднання зусиль над розробкою та впровадженням важливих інноваційних проектів. Стимулами формування таких структур повинні стати пільгове оподаткування, дешеві позики, цільове фінансування, державне субсидування важливих проектів, державні гарантії. Дістане реальне наповнення парадигма сталого розвитку лісокористування на основі постійності й невиснажливості лісових ресурсів, яка передбачає необмежено тривале підтримання балансу економічних, екологічних і соціальних інтересів суспільства.

У межах загальної концепції переходу до сталого та екосистемного лісокористування набуває особливого значення поглиблення теоретико-методологічних засад розвитку управління лісовим господарством, спрямованого на прискорення інтенсивності виробництва і в той же час екологічно орієнтованого, переорієнтація підприємств різних форм власності до більш повного використання екологічних і соціальних функцій лісу. Тому в екосистемну парадигму управління лісовим сектором необхідно включити методи оцінювання «невагомих» складових



продукції лісу поряд з «вагомою» складовою, що створить основу ефективного економічного механізму одержання постійного і значного лісового доходу від об'єкта державного управління власністю — лісового фонду.

Еколого-економічна складова механізму сталого управління лісоресурсною сферою потребує наявності інформаційно-аналітичних систем, розвитку моніторингу для об'єктивної оцінки лісоресурсного потенціалу та ефективності лісогосподарювання. Відповідно слід вдосконалити методику ведення Державного лісового кадастру, який повинен містити зведені дані про лісовий фонд і лісові ресурси, необхідні для соціально-економічної оцінки лісоресурсного потенціалу, оскільки без чіткої системи обліку й оцінювання лісових ресурсів неможлива розробка довгострокових програм оптимізації лісового фонду і лісокористування на різних рівнях. Для економічної оцінки лісових ресурсів розробляється і використовується система натуральних показників (бали, класи, коефіцієнти) і вартісних показників у грошовому вираженні, які повинні враховувати чинники попиту і пропозиції, процеси інфляції, необхідність створення резерву коштів для компенсаційних і природоохоронних заходів. Екологічна інформація в лісовому кадастрі включає відомості про екологічні обмеження і регламентацію режимів лісокористування та інші дані, необхідні для екологічного менеджменту.

Стале управління лісами потребує в умовах ринкової економіки більш високого рівня інвестицій. Можливість залучення фінансових ресурсів (різноманітні внутрішні і зарубіжні джерела) залежить від створення сприятливих відносин потенційних інвесторів і організацій лісового сектора — обґрунтованості і прозорості цін на лісові продукти і послуги, прибутку, який можна отримати від інвестицій, державної політики сприяння інвесторам, державних гарантій безпеки інвестування, підтримки приватних ініціатив у збереженні і використанні лісових ресурсів. Фінансовий механізм забезпечення розвитку лісоресурсної сфери може бути розширений за рахунок альтернативних джерел фінансування, які в Україні майже не задіяні — банківського кредитування (екологічні банки), приватних інвестицій, страхових фондів, лізингу, міжнародних грантів тощо.

На становлення збалансованого і сталого управління лісоресурсною сферою спрямована лісова сертифікація — сучасний пріоритетний інструмент лісової політики, який використовується для оцінки відповідності виробничо-господарської діяльності підприємств лісового сектора, технологічних процесів лісовідтворення і комерційного лісокористування вимогам екологічних стандартів та концепції сталого екологічного розвитку лісового сектора економіки. З урахуванням міжнародного досвіду в Україні орієнтиром вдосконалення лісової сертифікації повинне стати вдосконалення власної національної системи лісової сертифікації, яка б відповідала вимогам міжнародної практики і національного законодавства, була економічно ефективною, соціально значимою, добре захищеною від криміналу високими технологіями маркування деревини; враховувала національну систему критеріїв та індикаторів сталого управління лісами.

Сучасний період економічних перетворень характеризується посиленням ролі наукових знань, які стають ключовим ресурсом сталого розвитку, формування ринкових орієнтирів державної економічної політики в лісовому секторі, обґрунтування основних шляхів екологічно орієнтованого ведення лісового господарства, формування економічних механізмів розвитку лісогосподарського виробництва. Орієнтація управлінських функцій на нові завдання й механізми їх досягнення потребує поглиблення знань у межах економіки сталого лісокористування. Це стосується, зокрема, концепції соціальної корпоративної відповідальності [7, с. 60], яка має активізувати процес соціальної і екологічної політики щодо раціонального використання лісових ресурсів на добровільній основі.



Добровільні ринкові відносини передбачають високий рівень освіти і моральної відповідальності власників лісів і лісокористувачів за екологічні результати своєї діяльності, переоцінку їх поглядів і знань на роль лісів. На державному рівні слід проводити єдину політику в сфері лісової освіти, підготовки і перепідготовки лісових спеціалістів, оскільки саме фахівці лісового господарства з необхідними знаннями покликані реалізувати принципи сталого лісоресурсного розвитку і концепцію корпоративної соціально-екологічної відповідальності. Суспільну думку за участю широких верств населення і бізнесу щодо необхідності збереження і сталого користування лісовими ресурсами повинні формувати також громадські природоохоронні просвітницькі установи.

У статті розглянуто і сформовано передумови переходу лісового господарства на засади сталого розвитку (право, законодавство, інфраструктура, інформаційне, фінансове, кадрове забезпечення тощо), які на сьогоднішній день знаходяться переважно у стадії формування. Реалізуючи в лісовому секторі економіки запропоновані передумови, нарешті, набуде реального наповнення парадигма сталого розвитку лісокористування на основі постійності й невиснажливості лісових ресурсів, яка передбачає необмежено тривале підтримання балансу економічних, екологічних і соціальних інтересів суспільства.

#### Список використаних джерел

1. Мишенин Е. В. Эколого-экономические проблемы природопользования в лесном комплексе. Сумы : Мрия-1 ЛТД, 1998. 272 с.
2. Колесник Б. І. Організаційно-економічні основи переходу України на модель сталого управління лісами в умовах глобальних змін клімату // Вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.14. С. 188–195.
3. Фурдичко О. І., Лавров В. В. Лісова галузь України в контексті сталого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти. К. : Основа, 2009. 424 с.
4. Колісник Б. И., Шубалый А. М. Механизмы активизации процессов привлечения недревесной продукции леса в хозяйственный оборот // Теоретический и прикладные аспекты рационального использования и воспроизводства недревесной продукции леса: материалы междунар. науч.-практ. конференции (Гомель, 10–12 сентября 2008 г.). Гомель : Институт леса НАН Беларуси, 2008. С. 44–53.
5. Колісник Б. І. Організаційно-економічні засади переходу лісового господарства на засади сталого розвитку // Стратегія забезпечення сталого розвитку України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 травня 2008 р.) / РВПС України НАН України. К. : РВПС України НАН України, 2008. Ч. 2. С. 144–145.
6. Дегтярьова І. Б. Екологічно орієнтовані кластери як форма ефективного розвитку еколого-економічних систем // Механізм регулювання економіки. 2010. № 1. С. 47–52.
7. Пила В. І., Касьяненко Д. П. Огляд нормативно-правового середовища ресурсоефективного та «зеленого» розвитку України // «Зелена» економіка — шлях до сталого розвитку / упоряд. О. С. Чмир. К. : Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, 2013. С. 58–68.

Надійшла до редакції 01.12.2016



**Дубас Р. Г. Предпосылки перехода лесоресурсной сферы на принципы устойчивого развития**

*Предложены концептуальные предпосылки перехода лесоресурсной сферы на принципах устойчивого развития. Для этого предполагается, что система управления лесами будет соответствовать приведенным положениям теории системного анализа, обосновывается необходимость создания экологически ориентированных кластеров, лесных экополисов и лесопроизводственных технопарков, что создаст предпосылки длительного поддержания баланса экономических, экологических и социальных интересов общества. На становление сбалансированного и устойчивого управления лесоресурсной сферой опосредованно влияет и лесная сертификация. Кроме того, отмечается значение научных знаний, которые становятся ключевым ресурсом устойчивого развития, формирования рыночных ориентиров государственной экономической политики в лесном секторе. Эколого-экономическая составляющая механизма устойчивого управления лесоресурсной сферой требует также наличия информационно-аналитических систем, развития мониторинга для объективной оценки лесоресурсного потенциала и эффективности лесохозяйствования.*

**Ключевые слова:** концепция, лесная отрасль, лесные ресурсы, устойчивое развитие, сбалансированное лесопользование.

**Dubas, R. H. Background of Transition Areas of Forest and Resource to Sustainable Development**

*In the article the conceptual preconditions of forest and resource areas transition to sustainable development have been proposed. For this it is assumed that the system of forest management will meet the following provisions of the theory of systems analysis, the necessity of the creation of environmentally oriented clusters, forest ecopolices and forest industry technological parks, which will create the preconditions for longer support of the balance of economic, environmental and social interests of society. Forest certification indirectly affects on the formation of a balanced and sustainable management forest and resource area. In addition, there is the role of scientific knowledge, which is a key resource for sustainable development of market orientation of state policy in the forestry sector. Ecological and economic component of sustainable management mechanism of forest and resource area also requires the presence of information-analytical systems, development of monitoring for objective assessment forest and resource capacity and efficiency of forest management.*

**Keywords:** concept, forest industry, forest resources, sustainable development, sustainable forest management.

